

Philippe Ariès ja kuolema

Jyrki Hakapää

Lapsuuden historiaan paneutuneilla tutkimuksillaan kuuluisaksi tullut Philippe Ariès yllätti kuulijansa 1970-luvun alussa paneutumalla esityksissään länsimaissa vallinneiden kuolemaan liittyvien asenteiden ja toimintatapojen historiaan. Siirtyminen tarkastelemaan ihmiselämän lopun historiaa oli tosin tapahtunut jo reilut kymmenen vuotta aikaisemmin. Tarkoituksena oli tutkia kuoleman vastaanottamisen historiallisuutta: minkälaisin asentein ja rituaalein kuoleman välttämättömyyteen ja saapumiseen oli suhtauduttu länsieurooppalaisissa yhteisöissä?

Ariès'lle itselleen tämän uuden teeman tarkastelu vertautui hänen aikaisempien tutkimusteemojensa kysymyksiin. Kuolemaa ja kuolleiden muistamista käsittelevien rituaalien ja tunteiden oletettiin yleisesti olevan suhteellisen ajattomia, mutta tutkijan epäily muuttumattomuutta kohtaan sekä kevyt tutkimuksellinen raapaisu olivat jo osoittaneet ihmisyyhteisöjen kohdanneen kuoleman vaihtelevin tavoin eri aikakausina.

1960-luvun alussa Ariès oli saattanut aloittaa työnsä kaikessa hiljaisuudessa, mutta 1970-luvun puoliväliin tultaessa kollegoiden ja muiden ihmistieteiden kiinnittäessä yhä suurempaa huomiota samaan aiheeseen Ariès'llekin tuli lopulta melkoinen kiire julkaista työnsä. Lopulta Ariès'n tulokset ja teemojen kehittäminen jakautui kolmeen eri teokseen. Johns Hopkinsin yliopistossa vuonna 1974 annettujen luentojen pohjalta julkaistiin tiivis esitys *Western Attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*, jossa Ariès esittelee peruslinjauksensa. Pääteos aiheesta, *l'Homme devant la mort*, ilmestyi vuonna 1977. Englanninkielinen käännös seurasi nopeasti vuonna 1981, minkä lisäksi teos on käännetty myös muun muassa saksaksi ja ruotsiksi. Argumenttien tarkistaminen ja lähteiden esittely

jatkuivat vielä kuvateoksessa *Images de l'homme devant la mort* (1983), joka julkaistiin vain vuotta ennen Ariès'n omaa kuolemaa. Näiden julkaisujen myötä Ariès sai aikaisempien saavutustensa lisäksi myös mainetta kuoleman historian uranuurtajana.

Kuolemaan suhtautumisen tutkiminen

Ariès'n julkaistessa teoksensa kuolemaan liittyvien asenteiden ja rituaalien tutkimisella oli jo pitempiaikainen traditionsa. 1900-luvun alkupuolella antropologit olivat tutkineet kuolemaan liittyviä rituaaleja ja niiden pyrkimyksiä. Heidän tarkoituksenaan oli ollut selittää monia tapaamiaan kuolemaan liittyneitä mutta tarkoituksettomilta näyttäneitä rituaaleja.

Emile Durkheimin luoman ja toimittaman *l'Année sociologique*n ympärille kerääntyneet tutkijat osoittivat, kuinka oudoimmiltakin näyttävät rituaalit kuitenkin noudattivat omia sääntöjään ja ihanteitaan. Kuolemaan liittyvien asenteiden tutkiminen löytyy myös *Annales*-lehden yhdessä Marc Blochin kanssa perustaneen Lucien Febvren toisen maailmansodan aikaan luetteloimiin, välttämättömästi historiallista tutkimusta vaativiin teemoihin. Febvrelle kuolemaan liittyvien asenteiden tutkiminen olisi ollut tärkeä osa yritystä ymmärtää ihmisen olemusta, tunteita ja tietoisuutta, mutta tällaisiin teemoihin historioitsijat eivät vielä olleet suuressa määrin tarttuneet.

1900-luvun puolivälin jälkeen useat tutkijat niin Brittein saarilla, Pohjois-Amerikassa kuin Ranskassakin julkaisivat kiihtyvään tahtiin tutkimuksia nykyaikaisen länsimaisen yhteiskunnan suhteesta kuolemaan. Yleensä sosiologit kauhistelivat moderniin kuolemaan liittyvien tapojen laatua. Geoffrey Gorer kritisoi toisen maailmansodan jälkeisen brittiläisen ja pohjois-

amerikkalaisen yhteiskuntien pyrkimystä välttää kuolemaa, jopa muuttaa se kokonaan näkymättömäksi, kuolema kun pyrittiin erottamaan elävästä yhteisöstä piilottamalla se sairaaloihin ja vanhainkoteihin pois elävien silmistä.

Jessica Mitford liittyi Gorerin kritiikkiin tarkastellessaan muun muassa Yhdysvalloissa vallinnutta sangen tavallista tapaa asettaa vainaja hautajaisissa esiin mahdollisimman elävän oloisena. Ranskassakin tutkijat, pääasiassa sosiologit, psykologit ja antropologit, tarttuivat nopeasti tähän teemaan: Edgar Morinin *L'homme et la mort* julkaistiin jo vuonna 1951, ja Morinin avusta seurasivat 1970-luvulla Louis-Vincent Thomasin ja Jean Zieglerin teokset. Angloamerikkalaisten kollegoiden tavoin hekin kommentoivat "länsimaisen modernin kuoleman kriisiä" tai "luonnottomuutta". Gorer oli jo 1950-luvulla kuuluttanut uusien hoitotapojen tarpeellisuutta, mutta vasta Elisabeth Kübler-Ross pyrki teoksessaan *On Death and Dying* esittelemään uusia tapoja kohdata ja käsitellä kuolemaa luonnollisella tavalla.

Ariès'lle näiden töiden ilmestyminen oli merkki hänen vielä silloin vasta työpöydän ääressä ja hautausmaille suuntautuneilla kävelyretkillään hahmotellun teeman tärkeydestä. Kiirekin työn viimeistelyssä selkeästi tuli, minäkin Ariès itsekin myöntä *l'Homme devant la mortin* esipuheessa. Tutkija pyrki turvaamaan asemaansa alan uranuurtajana, mutta samalla keskeisten konseptien muodot jatkoivat muokkauksistaan ja ajoitukset tarkentumistaan teoksesta toiseen. Työn lähtökohta oli kuitenkin paljon kauempana kuin historioitsijan tarpeessa kommentoida kiireesti uusimpien tutkimusten näkemyksiä. Alun perin Ariès oli itse asiassa halunnut tarkastella nykyaikaisen kuoleman sisältämien kammoksuttavien piirteiden vastakohtaa, samanaikaista pyhänpäivän iltaisin valitsevaa yhteisöllisyyden ja hurskauden historiallisuutta; oliko kuolleiden muistaminen kynttilöin ajaton vai historiallinen ilmiö?

Ariès ja kuoleman historiallisuus

Antropologit osoittivat perustavan näkökulman tai tarkastelutavan aiheeseen, sosiologit vuorostaan kiinnostavan oman aikakauden ilmiön. Historioitsija saattoi laajentaa työn ajallista ulottuvuutta ja korostaa tutkimuskohteen historiallisuutta. Ariès otti kantaa tähän haasteeseen hyvin annalistisesti painottamalla ajan monimuotoisuutta, sen nopeuksien vaihte-

vuutta. Hän ilmoitti pyrkivänsä valaisemaan lähes staattisia elämäntapoja ja -asenteita, joiden muutosten hahmottamiseksi tarvittiin lähes tuhatvuotinen perspektiivi. Sen lisäksi hän pyrki välttämään käsittämästä aikaa yksisuuntaiseksi tai -tasoiseksi. Ilmiöitä ja asenteiden ideaalimuotoja ei voinut järjestää peräkkäin toisiaan seuraavien aikakausien mukaisesti.

Ariès korostaa toisaalta tiettyjen kuolemaan liittyvien ilmiöiden ja käsitysten lähes pysähtynyttä ajattomuutta, toisaalta useiden käsitysten lomittumista ja samanaikaisuutta. Työn peruslinjaukseksi muodostui kuitenkin nykykaisten ja traditionaalisten käsitysten ja tapojen vastakkainasettelu: jos nykyaikainen kuolema näyttäytyi "kiellettyä kuolemana", niin perinteistä tai arkaaista kuolemaa saattoi kutsua "kesytetyksi kuolemaksi".

"Kesytetty kuolema" kuvasi tilanteita ja ajatusmalleja, joissa kuolleiden ja elävien välillä vallitsi harmoninen yhteisöllisyys. Kuolema kohdattiin luonnollisena ja välttämättömänä tapahtumana. Kuolinhetken keskeisiä piirteitä olivat ennenaikainen tieto kuoleman saapumisesta, tapahtumien sijoittuminen kuolinvuoteen ääreen, kuolevan rituaalinomainen käyttäytyminen, sukulaisten ja ystävien läsnäolo sekä sovinnon tekeminen itsensä ja läheistensä kanssa. Jos kuolema oli ollut äkkinäinen tai kuoleman kohtaamisen rituaalit jääneet suorittamatta, ei hautajaisrituaalejakaan suoritettu tavalliseen tapaan. Ero tavallisen ja epätavallisen kuoleman välillä oli suuri eivätkä sitä ylittäneet kuin taistelukentällä kuolleet sotasankarit. "Kesytetty kuolema" oli pitkäikäinen ilmiö, Ariès löysi sen mukaan toimivia yhteisöjä ja yksilöitä niin Länsi-Euroopan keskialjalta kuin 1800-luvun venäläisestä kansankulttuurista.

Keskialjalta lähtien tämä perustava toimintamuoto muokkautui erilaisiksi variaatioiksi. Kristityille "kesytetty kuolema" oli ollut sangen helposti liitettävissä odotettavissa olevaan tuomiopäivään; automaattisesti kristityt olivat hyviä ja pääsivät taivaaseen, pakanat taas joutuivat helvettiin. 1100- ja 1200-luvuilla eurooppalaisen ylimystön jäsenten kuolinhetkeä kuvaaviin kuviin ja maalauksiin ilmestyi kuitenkin käsitys kuolevan ihmisen elämän mittaamisesta. Jumala ja saatana asettuivat kuolinvuoteen ääreen. Kuolinhetkestä tuli ihmisen elämän summa, hetki jona sen perusvire hyvän ja pahan välillä pantiin kirjoihin. Aluksi kyse ei kuitenkaan ollut varsinaisesta tuomitsemisesta, vaan elämän tilityksestä. Vasta tuomiopäivän koittaessa kunkin ihmisen elämänkulku tultai-

siin tarkastamaan ja hänen tuleva kohtalonsa ratkaisemaan.

1400- ja 1500-luvuilla tämä ihmisen elämän ratkaisu, tai toisin sanoen hänen elämänsä päätepiste, siirtyi tuomiopäivästä kuoleman hetkeen. Kuollessaan ihmisen elämän tulos ratkaistiin – itse asiassa kuoleman tapa oli se mikä ratkaisi kaiken. Hyveellinen elämä ei ollut kovin tärkeää, jos sen osasi hyvittää kuolemalla oikealla tavalla, katuen ja jättäen maallisen elämän ja rikkaudet päättäväisesti taakseen. Toisaalta maallisen elämän merkitys kasvoi, koska siitä oli syytä nauttia sen lyhyen hetken kun sitä kesti. Kuolemaan liittyi kuitenkin uusi emotionaalinen rasite, kun siitä tuli kaikenkattavan päätöksen hetki, josta kuolemanjälkeinen elämä kokonaan riippui.

Näitä keskiajalla syntyneitä, elämänkulun vaiheita ja sen mittaamista korostavia piirteitä Ariès pitää yksilöllistymisen varhaisina esiintymismuotoina. ”Kesytytty kuolema” oli kaikkia tasapuolisesti koskettava asia, mutta elämäänsä läpikäyvä ja summaava kuolinvuoteellaan makaava henkilö nousi keskeiseksi ja itsenäiseksi hahmoksi. Ariès kutsuu tällaista kuoleman vastaanottamista ”itsen” tai ”omaksi kuolemaksi”.

1700-luvulle asti kuolinvuode ja sen ympärille keskittyneet uskomukset ja toimintatavat muodostivat Ariès’n tutkimuksen keskeisen sisällön. 1700-lukua koskien kuolemaan liittyvien asenteiden painopiste siirtyi kuolemaa odottavien kuolinvuoteiden ääreltä vainajien tyysijaan, hautausmaille. Läpi keskiajan hautausmaiden vallitseva piirre oli ollut vainajien persoonattomuus ja yhteisöllisyys elävien kanssa.

Kirkot ja kirkkomaat olivat kuitenkin edustaneet hyvin konkreettisesti elävien ja kuolleiden yhteistä piiriä. Hautaukset oli tehty keskeisille paikoille kirkkoon tai sen välittömään läheisyyteen hautausmaille. Hautausmaita ei käytetty pelkästään hautaamista varten, vaan ne olivat olleet myös tärkeitä kokoontumispaikkoja, jopa markkinatoreja. Tämä oli ollut osa ”kesytyttyä kuolemaa” ja sen yhteisöllisyyttä: vainajan ruumiilla ja sen kohtalolla ei sinänsä ollut kovinakaan suurta merkitystä, kunhan sielu oli saatettu matkaan oikealla tavalla.

Valistuksen aikaan rationaalisuus ja kehittyvä lääketiede erottivat kuitenkin kuolleet elävistä. Uusien hygienian merkitystä korostaneiden huomioiden myötä hautausmaita ruvettiin siirtämään kaupunkien ulkopuolelle, konkreettisesti pois elävien keskuudesta. Samalla rationaalisen tieteen kykenemättömyys selittää kuolemaa teki teemasta hankalasti lähestyttävän,

mikä myöskin loitonnutti kuolemaa elämästä. Ariès’n mukaan valistuksen vuosisadalla kuolema muuttui ensimmäistä kertaa länsimaiden historiassa vaaralliseksi ja tuntemattomaksi.

Romantiikan aika saattoi vielä yhdistää elävät ja vainajat. Hautausmaista ja hautamuistomerkeistä tuli keskeisiä perheiden kokoontumispaikkoja. Vainajille saatettiin rakentaa sangeita komeita heidän yksilöllisyyttään korostaneita muistomerkkejä, mutta ne muistuttivat vain harvojen sankaruudesta ja pyhimyksellisyydestä. Jatkuvuuden korostaminen ja elävien perhepiirin yhtenäistyminen olivat tärkeämpiä tekijöitä. Kuolleet jäivät useimmiten taka-alalle, ja tätä piirrettä Ariès kutsuukin ”toisen kuolemaksi”. Peruuttamattomuus ja dramaattisuus muodostuivat keskeisiksi kuolemanhetken suhtautumistavoiksi. Aikakauden romaaneissa ja yksityisissä kirjeissä kuoleman kaipaus ja kuolleiden häviäminen omaan maailmaansa nousi tärkeäksi teemaksi. Kuolinvuoteen ympäristö valotti kuoleman dramaattisuutta ja sen kohtalokkuutta; romantiikan myötä sukulaiset eivät enää seuranneet aikaisempia tarkkoja rituaaleja, vaan spontaaniset tunteidenpurkaukset rikkoivat niitä.

1900-luvun mittaan jouduttiin sitten ”kielletyn kuoleman” piiriin. Kuolemasta tuli maallinen tapahtuma, kaiken loppu, minkä jälkeen ei enää ollut mitään. Vainajien valmistaminen koettiin siten hyödyttömäksi. Samanaikaisesti läheisten suremista ja muisteluja rajoittivat oman elämään kohdistuvat paineet, kuten työelämä. Vanhukset ja kuolevat siirrettiin kotoa julkisiin ja persoonattomiin laitoksiin, jolloin elävien ja kuolevien yhteys heikkeni. Tätä myötä kuolemasta saattoi tulla luonnon poikkeus yhteiskunnan normaalissa elämässä ja sen käsittely muuttua vaikeaksi.

Ariès’n saavutukset

Ariès’n tärkein pyrkimys oli ollut erilaisten asenteiden ja niiden keskeisten piirteiden esittely ja sijoittaminen länsimaiden historian kulkuun. Tässä hän näyttää onnistuneen erinomaisesti, tänäkin päivänä Ariès’n kuvaamat ”kuoleman viisi asennetyyppeä” muodostavat vastaavanlaisten, yleensä tosin ajallisesti sekä paikallisesti suppeampien tutkimusten kysymyksenasettelujen raamit. Ariès’n mainitseminen kirjallisuusluettelossa tai alkupuheessa ei siis riitä; hänen tutkimustulostensa tarkastelu ja kyseenalaistaminen muodostavat tavallisesti itse tutki-

muskyksymyksen. Vähintäänkin tuloksia esitel-
täessä niitä on hyvä verrata Ariès'n päätelmiin.

Aikakäsitys, sen muokkaaminen sekä käyt-
täminen, oli Ariès'n keskeinen innovaatio. Pit-
kän aikavälin sekä lähes muuttumattomien kä-
sitysten ja asenteiden tutkiminen olivat toki ol-
leet jo pitempään annalistisen tutkimusotteen
peruspiirteitä, mutta Ariès tuntuu – aiheensa
ehdoilla ja vaatimuksesta – vieneen tämän ää-
rimmilleen. Vasta tuhatvuotinen perspektiivi
antoi mahdollisuuden tarkastella toisaalta tiet-
tyjen piirteiden muuttumattomuutta, toisaalta
ymmärtää muutoksen piirteet ja hitaus. Lisäksi
muuttuvat piirteet eivät olleet hahmotettavissa
ajallisesti selkeän peräkkäisinä vaiheina, vaan
ne saattoivat lomittua välillä päällekkäisiksi,
yhtä aikaa vallitseviksi, vaikkakin niiden suht-
teet ja merkitys saattoivat vaihdella.

Ariès'n toinen innovaatio liittyi käytettyihin
lähteisiin. Hänen paneutuessaan kuoleman historiaan
ranskalaisten kulttuurihistorioitsijoiden
uusin trendi oli "kulttuurin laskeminen": pit-
kiin aikajatkumoihin keskittyneet tutkijat suosivat
seriaalista lähdemateriaalia myös tutki-
essaan mentaliteetteja. Tällaiseen Ariès ei ryhtynyt
vaan käytti lähdemateriaalinaan poikkeuksellisella
tavalla muun muassa kaunokirjallisuutta, kirkkomaalauksia
ja tänäkin päivänä tutustuttavissa olevia hautausmaita.

Esimerkiksi "kesytetty kuolema" esittäytyi
Arièkselle selkeinten keskiaikaisen ritariromaanin
Rolandin laulun kautta, romantiikan ajan "toisen
kuolema" vuorostaan löytyi hautausmailta ja kirje-
envaihdosta. Kaunokirjallisuutta käyttäessään
Ariès viittaa lisäksi myös Don Quijoteen, Charlotte
Brontëen sekä Leo Tolstoihin. Hautausmaiden,
kirkkomaalauksien ja muiden kuolemaan liittyvien
esineiden ja paikkojen tutkimus synnytti lopulta
myös erillisen kuvateoksen aiheesta. Jos työn
ajalliset rajat olivat kaukana toisistaan, niin
lähteistö ei juuri tuntenut alueellisiakaan rajoja.
Lähdeaineistonsa ansiosta Ariès pystyi ainakin
väittämään kirjoittavansa koko Länsi-Euroopan
alueen kattavaa historiaa. Lisäksi sille haettiin
vertailukohtia niin Venäjältä kuin Pohjois-Amerikastakin.

Mentaliteettitutkimuksen kannalta kenties
kiinnostavin piirre on Ariès'n käsitys "ajattomien"
asenteiden ja käsitysten pysyvyydestä nimen
omaan perhepiirissä. Sitä tutkimalla saattoi
Ariès'n mukaan löytää länsimaisen mentaliteetin
pysyviä kulmakiviä. Julkisissa tiloissa tapahtui
aivan liian nopeassa tempossa muutoksia suuntaan
jos toiseen, jotta pysyvyyttä olisi pystynyt
kuvaamaan tai edes havaitsemaan.

Kritiikki

Ariès ehti juuri ja juuri avaamaan historioitsijoiden
pyrkimykset kuvata kuolemaan liittyviä asenteita.
1960- ja 1970-luvuilla ihmistieteiden alalla julkaistujen
tutkimusten ja kannanottojen myötä kuolemasta tuli
monia historioitsijoita kiinnostanut, muodikas ja
tutkijoiden mielestä elämän peruskysymyksiä ja
yhteisöllisyyden perustavia teemoja käsittelevä
tutkimuskohde. huolimatta edelleen ilmestyvistä
uusista tutkimuksista ja tulkinnoista Ariès'n
asema tutkimusperinteessä ei ole paljoakaan
horjunut. Silti hänen tuloksiaan on tarkasteltu
kriittisen rakentavasti ja myös kyseenalaistettu.

Ensinnäkin Ariès'n hieman epämääräinen,
teoksesta toiseen vaihtuva tapa luokitella ja
määritellä kuolemaan liittyviä asenteita on
aiheuttanut ongelmia. Myöhemmät tutkijat
ovat huomauttaneet Ariès'n tavasta lajitella eri
teoksissaan tutkimansa asenteet niin kahteen,
neljään kuin viiteenkin ryhmään.

Epäjohdonmukaisuus on lähtöisin Ariès'sta
itsestään: esimerkiksi pääteoksensa hän on
jakanut kahteen yhteensidottuun "kirjaan",
joka taas on jaettu viiteen osaan. Johns
Hopkinsin luennot hän kuitenkin jakoi
neljään eri osaan. Kysymys neljästä tai
viidestä erilaisesta ideaalimallista on
vaivannut erityisesti esimodernin Euroopan
historiaan paneutuneita tutkijoita kuten
Roy Porteria ja Lawrence Stonea. He ovat
pyrkineet osoittamaan, miten tuon reilun
kahden vuosisadan aikana muutokset eivät
välttämättä tapahtuneet Ariès'n ennakoimalla
tavalla, eivätkä varsinkaan kaikkialla
Länsi-Euroopassa. Paikallisella tasolla –
silloin voidaan tosin puhua niin kylistä,
kaupungeista, alueista kuin valtioistakin –
tällaiset tutkimukset ja vastaväitteet
ovat epäilemättä tuoneet uutta valoa
eivät pelkästään uuden ajan alun, vaan
myös muun muassa keskiajan Euroopan
historiaan.

Ariès'le 1600-luvulta aina teolliseen
vallankumoukseen asti ulottuva periodi
näyttää lähinnä edustaneen aikakautta,
jolloin kuolemaan liittyvät asenteet
muutuivat keskeisillä mutta aikanaan
vielä jäsentymättömillä tavoilla. Sen
takia niiden selkeä kuvaaminen on
hyvin vaikeata ja on jättänyt tilaa
myöhemmälle kritiikille. Kehitys kun
ei ollut lineaarista: "kesytetystä
kuolemasta" ei päästy tiettyjen
toisiansa seuraavien vaiheiden
jälkeen "kiellettyyn kuolemaan".

Ariès ei tunnu ylipäätänsä olleen
kovin kiinnostunut esittämään
minkäänlaista tarkkaa kromologiaa.
Hän esitteli mielellään lähteitään ja

viittasi niiden yhteydessä jopa tarkkoihin päivämääriin, mutta selkeiden aikarajauksien tai lähtöpisteiden etsiminen ei ollut hänen pyrkimyksensä. Ariès tahtoi kuvata erilaisten asenteiden ominaispiirteitä, ei niinkään pohtia turhan tarkasti, missä ja milloin tällaisten asenteiden varhaiset piirteet saattoivat saada alkunsa. Tämän takia ilmiöiden aikarajoja etsiessään hän puhuu epämääräisemmin vuosisatojen loppuja alkupuolista.

Ariès ei myöskään keskittynyt paljoakaan selittämään kuolemaan liittyvien asenteiden muutoksia osana laajempaa yhteiskuntien muuttumisia. Tärkeimpänä lähtökohtana Ariès'lle tosin oli tutkia yksilöllistymisen ja kuolemaan liittyvien asenteiden vuorovaikutusta, minkä lisäksi sopivissa kohdissa saattoi aina viitata ruton, rationaalisuuden, positivismin, katolilaisuuden, teollistumisen, ensimmäisen maailmansodan jne. merkityksiin.

Ariès ei kuitenkaan esitä järjestelmällisesti tällaisia vaikutuksia ja merkityksiä. Esimerkiksi Michel Vovellen tutkimukset saman aihepiirin parissa pyrkivät selittämään paljon tarkemmin asenteiden muutosten yhteiskunnallisia ja demografisia taustoja. Samalla tavalla keskusteltaessa "kielletyn kuoleman" syistä Norbert Elias on pyrkinyt osoittamaan toisen maailmansodan jälkeisten pohjoisamerikkalaisen sukupolven eläneen yhteiskunnassa, jossa kuolemaa ei aluksi edes tarvinnut työntää syrjään: suhde kuolemaan menetettiin sitä myötä kuin ihmisten elinajat pitenevät, ei sen takia että kuolevat olisi siirretty pois kotoa.

Kolmas perustava kritiikki Ariès'ta kohtaan on pohtinut, kenen asenteita Ariès oikein tutkii? Ja onko kyse sellaisista asenteista, joita pidettiin ihanteellisina mutta saavuttamattomina toimintatapoina, vai sellaisista joita myös toteutettiin? Lukijan on tavallisesti suhteellisen hankala ymmärtää, keistä Ariès kulloinkin kirjoittaa. Sosiaalishistoriallisesti hän tuntee lähes pelkästään kaksi vastakkainasettelua: kaupunki – maaseutu sekä eliitti – kansa. Kansa edustaa tavallisesti pysyvyyttä, perinteisen "kesytetyn kuoleman" hallitsevaa yhteisöä, kun taas eliitti kerta toisensa jälkeen muokkaa käsityksiään uudenaikaisiksi ja lopulta kauhistuttavaksi "kielletyksi kuolemaksi". Tämän takia Ariès saattaa kirjoittaa "kesytetyn kuoleman" pysyvyydestä itäeurooppalaisella maaseudulla, tai "oman kuoleman" ilmestymisestä 1100-luvun mittaen ranskalaisen ja italialaisen eliitin parissa. Toisaalta vaikka toimijat olisivatkin selkeämpiä, kysymys ihanteista ja käytännöstä sekoittuu. On

vaikea uskoa "kesytetyn kuoleman" peruspiirteiden toteutuneen kovinkaan monen kuolintapauksen yhteydessä. Ariès saattoi jossain määrin näin tosin uskoa, mutta joka tapauksessa jo pelkän ihanteellisen käsityksen, yleisen normin, havainnoiminen riitti hänelle tutkimuksen oikeuttavaksi seikaksi.

Entä sitten tuo kauhistuttava moderni "kielletty kuolema"? Ovatko siihen liittyvät pelot elämästä irtautuneine sairaaloineen ja kuolevien jättämisestä yksin lääkäreiden käsiin totta? Roy Porter on väittänyt Ariès'n itse asiassa unohtaneen suurelta osin medikalisaation historian teoksestaan. Sairaaloista oli tullut tärkeitä kuoleman instituutioita ja lääkäreistä kuolinvuoteen vakiovieraita jo 1800-luvulla, eikä suinkaan vasta "kielletyn kuoleman" aikoihin. Niinpä ei suoralta kädeltä voinut väittää näiden laitosten tai henkilöiden viittaavan tai johtavan pyrkimykseen unohtaa kuolema tai siirtää se pois elävien yhteisöstä.

Ariès'n jälkeen

Näine saavutuksineen mutta myös puutteineenkin Ariès'ta on tullut kuoleman historian keskeinen tutkija. Ariès ei kuitenkaan ole ollut liikkeellä yksin. Hyvän vertailukohtaan hänen työnsä ja tutkimustuloksilleen antaa toinen ranskalainen historioitsija Michel Vovelle, joka on tullut tunnetuksi pikemminkin Ranskan suurta vallankumousta käsittelevillä töillään.

Läpi 1970-luvun Vovelle kuitenkin julkaisi myös kuoleman historiaan liittyviä teoksia ja lopulta vuonna 1983 julkaisi Ariès'n teoksiin rinnastuvan tutkimuksensa *La mort et l'Occident, de 1300 à nos jours*. Jos mahdollista Vovellen tavoitteet olivat vielä laajemmat kuin Ariès'n. Vovelle pyrkii työssään laajentamaan tutkimusotetta, erityisesti sosiaalishistoriallisesti laajempaan lähteiden hallintaan sekä seikkaperäisempään tutkimuskohteena olevien asenteiden jaotteluun.

Vovelle on jakanut kuoleman tutkimisen kolmeen ulottuvuuteen. Ensinnäkin on kyse kuoleman demografisesta historiasta, kuten kuolleisuuden määrästä ja syistä; teemasta, johon Suomessa Eino Jutikkala on paneutunut, mutta jonka Ariès jätti suureksi osaksi sivuun. Toiseksi Vovelle jakaa Ariès'n tutkimat asenteet ja niiden ilmenemismuodot kahteen osaan, yhteisön rituaaleihin ja tapoihin sekä intellektuaalisen keskusteluihin ja pohdintoihin aiheesta.

Tällä kolmiosaisella teeman jaottelulla Vo-

velle pyrki Ariès'ta paremmin selkiyttämään tutkimuskohdettaan ja toisaalta osoittamaan eri teemojen yhteydet ja vaikutukset toisiinsa. Sekä demografisten muutosten vaikutukset asenteisiin että yleisten käsitysten ja oppineiden ajatusten yhteneväisyydet saavat Vovellen teoksessa osakseen tarkemman käsittelyn.

Tutkimusmetodeissaan Ariès ja Vovelle erovat toisistaan merkittäväällä tavalla. Ariès'ta poiketen Vovelle tukeutui sarjallisiin lähdemateriaaleihin ja tilastolliseen tutkimusotteeseen nostaan muun muassa perunkirjoitukset lähdemateriaalinsa joukkoon. Vovelle tunsikin kollegaansa selkeämmin tarpeen yhdistää yksittäiset esimerkkitapaukset ja intuitiiviset päätelmät massiiviseen tilastolliseen todisteluun. Vovelle loi myös oman jaksotuksensa; Ariès'n esityksen rinnalle syntyi seitsenvaiheinen esitys kuoleman asenteiden muutoksista.

Nämä eroavaisuudet eivät kuitenkaan tarkoittaneet Vovellen vähätelleen Ariès'n työtä. Päinvastoin Vovelle näyttää yhtyneen edelle ehtineen kollegansa käsityksiin hyvin monissa ratkaisevissa paikoissa. Esimerkiksi Ariès'n perustava jaotelmä "kesytetyn kuoleman", "toisen kuoleman" ja "kielletyn kuoleman" kesken saa myös Vovellen hyväksynnän.

Jälkikäteen Ariès'n asema laajana länsimaisen kulttuurihistorian tuntijana, tutkimusalan läpimurron tekijänä sekä perustavien esitysmallien esittäjänä on edelleen selkeä, vaikka Vovelle tarkentaakin tutkimusta niin lähedyöskentelyn, tutkimuskohteen sirpalemaisuuksien sekä käsitteellistämisen kannalta. Toisaalta myös monet tyyli- ja muotoseikat puoltavat Ariès'n menestystä: hänen esitystyylinsä on yhtenäisempi ja päätelmät selkeämpiä. Vovelle pyrkii sen sijaan muistuttamaan jatkuvasti työnsä spekulatiivisuudesta ja lisätutkimusten tarpeesta.

Ariès'n menestystä lienee tukenut myös hänen jo aikaisemmillä töillään anglosaksisessa maailmassa saavuttama maine sekä teosten nopea kääntäminen englanniksi. Sen sijaan Vovellen kuolemaa käsitteleviä kirjat ovat jääneet lähes kokonaan käännettämättä.

Vaikka Ariès'n esitystä on muokattu ja kritisoitu uuteen muotoon, niin hänen teoksistaan löytyy edelleen osia, joita harvemmat tutkijat tuntevat ottaneen käyttöönsä. Teoksensa *L'homme devant la mort* lopussa Ariès pyrki siirtymään kuoleman historiasta sen psykologiaan. Ajassa tapahtuneiden muutosten lisäksi hän pyrki hahmottamaan, mistä palasista kuolemaan liittyneet länsimaiset asenteet on koot-

tu. Löytyykö eri asenteita yhdistäviä tekijöitä?

Ariès oli lähtenyt liikkeelle uskoen tarkastelevansa yksilöllisyyden tiedostamisen historiaa kuolemaan liittyvien asenteiden kautta. Lopuksi hän huomasi löytäneensä kolme muutaakin perustavaa tekijää: ihmisen puolustusellisen suhde villiin luontoon, usko kuolemanjälkeiseen elämään sekä usko ikuisen pahan olemassaoloon. Nämä neljä ulottuvuutta määrittivät asenteita, joiden historia muodostui ulottuvuuksien tärkeyden vaihteluista eri aikakausina ja yhteisöissä. Ariès uskoi, että näitä teemoja tai ulottuvuuksia tutkien voitaisiin päästä vertailemaan eri aikojen länsimaisia yhteiskunta-muotoja.

Lopuksi voi kysyä, onko Ariès'n kuoleman historiaan liittyvä päätyö itse asiassa tullut jo tehdyksi. Keskustelu historian periodisoinnista ja eri asenteiden piirteistä jatkuu epäilemättä edelleen, mutta 1960- ja 1970-luvulla aihepiiristä kiinnostuneet tutkijat, myös Ariès, olivat ensisijaisesti huolissaan nykyaikaisen länsimaisen ihmisen hyvinvoinnista ja suhteesta kuolemaan. Tarkoituksena oli synnyttää uudenlaisia, ihmisläheisimpiä käsityksiä ja tapoja kuoleman ymmärtämiseksi.

Ariès'n teoksia on syytä muistaa lukea aikansa tuotteina, ja tuo aika on jo kolmen vuosikymmenen takana. Viime aikoina on kehitetty erilaisia hoitomenetelmiä sekä -laitoksia, joiden pyrkimyksenä on inhimillistä kuolemaa ja tehdä sen käsittely ja vastaanotto vähemmän kivuliaaksi. Tänä päivänä "kielletty kuolema" ei välttämättä ole enää ajankohtainen pelko. Ehkä kuoleman ja uusimpien aikojen suhteita käsittelevän teoksen ei enää tarvitsisi kuvata tämänpäiväistä kuolemaa "kielletyksi"?

KIRJALLISUUTTA

Ariès, Philippe (1974): *Western Attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*. The Johns Hopkins University: Baltimore & Lontoo.

Ariès, Philippe (haastattelu) (1975): "Apprivoiser la mort", *Critère*, 1975, no. 13. Saatavilla myös *l'Encyclopédie de l'Agora* [http://agora.qc.ca/reftext.nsf/Documents/Mort--Apprivoiser_la_mort_par_Philippe_Aries]

Ariès, Philippe (1977): *L'homme devant la mort*. Éditions de Seuil: Pariisi. (Engl. käännös *The Hour of Our Death*, Allen Lane: Lontoo & Harmondsworth, 1981)

Ariès, Philippe (1983): *Images de l'homme devant la mort*. Éditions de Seuil: Pariisi. (Engl. käännös *Images of Man and Death*, Harvard University Press: Cambridge, Mass. & Lontoo, 1985).

Chaunu, Pierre (1978): *La mort à Paris. XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*. Fayard: Pariisi.

- Elias, Norbert (1982): *Über die Einsamkeit der Sterbenden in unseren Tagen*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. (Suom. käännös *Kuolevien yksinäisyys*, Gaudeamus: Helsinki, 1993).
- Febvre, Lucien (1941): "La sensibilité et l'histoire. Comment reconstituer la vie affective d'autrefois". *Annales H.S.*, 1941, no. 3, s. 5-20 (uudelleen julkaistu teoksessa *Combats pour l'Histoire*, Armand Colin: Pariisi, 1992, s. 221-238).
- Gorer, Geoffrey (1955): "The Pornography of Death", *Encounter*, lokakuu 1955, s. 49-52.
- Gorer, Geoffrey (1965): *Death, Grief, and Mourning*. Doubleday: New York, 1965.
- Hakapää, Jyrki (2000): "Kuoleman kohtaaminen". Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa* (toim. Marjomaa, Risto; Nurmiainen, Jouko & Weiss, Holger). Vastapaino: Tampere, 2000, s. 307-317.
- Huntington, Richard & Metcalf, Peter (1985): *Celebrations of Death. The Anthropology of the Mortuary Ritual*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hänninen, Juha (2001): *Kuolevan kipu ja kärsimys*. Kustannus Oy Duodecim: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino (1987): *Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistoriallisia ääriiivoja*. WSOY: Helsinki.
- Kemppainen, Ilona (2005): "Sankarin kuolema. Näkökulma suomalaisen yhteiskuntaan toisen maailmansodan aikana", *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat*. 1/2004 [http://www.ennenjanyt.net/1-04/kemppainen.htm].
- Kselman, Thomas (1987): "Death in Historical Perspective", *Sociological Forum*, vol. 2, no. 3, 1987, s. 591-597.
- Kselman, Thomas (2004): "Death in the Western World: Michel Vovelle's Ambivalent Epic *La Mort et l'Occident, de 1300 à nos jours*", *Mortality*, vol. 9, no. 2, 2004, s. 168-176.
- Kübler-Ross, Elisabeth (1969): *On Death and Dying*. MacMillan: New York.
- Marjomaa, Risto (2000): "Kuolema taistelulentäällä". Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa* (toim. Marjomaa, Risto; Nurmiainen, Jouko & Weiss, Holger). Vastapaino: Tampere 2000. s. 318-343.
- McManners, John (1981): "Death and the French Historians". Teoksessa *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death* (toim. Whaley, Joachim). Europa Publications: Rochester, 1981, s. 106-130.
- Mitford, Jessica (1963): *The American Way of Death*. Simon & Schuster: New York.
- Peräkylä, Anssi (1990): *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Vastapaino: Tampere.
- Porter, Roy (1999): "The Hour of Philippe Ariès". *Mortality*, vol. 4, no. 1, 1999, s. 83-90.
- Thomas, Louis-Vincent (1975): *Anthropologie de la mort*. Payot, Pariisi.
- Vovelle, Michel (1974): *Mourir autrefois: attitudes collectives devant la mort au XVIIe et XVIIIe siècles*. Gallimard: Pariisi, 1974.
- Vovelle, Miche (1976): "Les attitudes devant la mort: problèmes de méthode, approches et lectures différentes", *Annales E.S.C.*, 31, 1976, s. 120-132.
- Vovelle, Miche (1983): *La mort et l'Occident de 1300 à nos jours*. Gallimard: Pariisi.
- Ziegler, Jean (1975): *Les vivants et la mort*. Éditions du Seuil, Pariisi.

Kirjoittaja on fil. lis. ja tutkija Helsingin yliopiston Historian laitoksella. Kirjoitus perustuu esitelmään seminaarissa "Philippe Ariès ja mentaliteettien historia".